

Οι εορτές ως μηχανισμοί ενότητας και επικοινωνίας με το θείο στην αρχαία πόλη – κράτος

Η

θρησκεία των αρχαίων Ελλήνων ήταν βαθύτατα πολιτική, καθώς αποτελούσε μια από τις λειτουργίες της πόλης. Η τελευταία ρύθμιζε όλα τα σχετικά ζητήματα με αυτή την πτυχή του βίου των πολιτών της, ενώ οι δημόσιες τελετές συνιστούσαν αναπόσπαστο στοιχείο της ζωής αυτών. Η

θρησκεία, η λατρεία των θεών και ο πολιτικός βίος επιηρεάζουν άρρηκτα την τάξη και τη σταθερότητα της πολιτείας, ενώ σχετίζονται με το ήθος και την εκπαίδευση των μελών της. Ο «πιστός» είναι πρώτα απ' όλα ηθικό ή δίκαιο μέλος της κοινωνικής ομάδας. Οι έννοιες της ηθικής και της δικαιοσύνης στα πλαίσια της συμβίωσης των μελών μιας ομάδας αποκτούν ισχυρότερες βάσεις και γίνονται περισσότερο σεβαστές από τη στιγμή που συνυφαίνονται με τη θρησκεία, οπότε και μέσω ενός κοινού κώδικα συμπεριφοράς και αξιών προάγεται η εύρυθμη λειτουργία της κοινωνικής ζωής. Θα πρέπει να κάνουμε τη διάκριση ανάμεσα στην επίσημη θρησκεία των πόλεων – κρατών, όπου οι εορτές εμπλουτίζονται με στοιχεία καλαισθητικά, αγωνιστικά και ψυχαγωγικά, για να εξυπηρετήσουν περισσότερο τον πατριωτισμό παρά την ίδια τη θρησκεία, και στη γνήσια λατρευτική διάθεση, η οποία ακόμα και στον 5ο αιώνα συνεχίζει να τροφοδοτείται από τον αρχικό θρησκευτικό πυρήνα των εορτών και τις ταπεινές λαϊκές ή τις ιδιωτικές ιεροπραξίες,

που δεν είχαν απολέσει τον πηγαίο θρησκευτικό χαρακτήρα τους. Οι εορτές, στα θρησκευτικά τους πλαίσια, είχαν ως βασικότερες επιδιώξεις την ενίσχυση της δύναμης της βλάστησης, την αποτροπή θεομηνίας ή ηθικού μιάσματος, τον τελετουργικό καθαρισμό ή τη σωτηρία από κίνδυνο, την εξασφάλιση μιας καλύτερης επίγεια ζωής και μιας ευτυχέστερης μετά τον θάνατο, και για την τελείωση του σκοπού αυτού οι άνθρωποι μέσω των τελετουργιών επιχειρούσαν να αφυπνίσουν τις εσωτερικές δυνάμεις τους, προκειμένου να μπορέσουν να αντισταθούν στα ίδια τους τα πάθη και να παρηγορηθούν για τις καταστροφές που η φύση μπορούσε να προκαλέσει στη ζωή τους. Οι εορτές οργανώνονταν από τις αρχές της πόλης και στόχευαν στην εξασφάλιση της ταύτισης των πολιτών με τον χώρο της πόλης ως μιας ενότητας, αλλά και στην εκπλήρωση της επικοινωνίας ανάμεσα στους ανθρώπους και τους θεούς.

Στην πόλη – κράτος των κλασικών χρόνων όλες σχεδόν οι βασικές πράξεις και θεσμοί της ζωής συνδέονταν με τη θρησκευτική λατρεία, η οποία υπαγορευόταν, καθοριζόταν και εξυπηρετούσε τους σκοπούς και τα ιδεώδη της πόλης. Μιλώντας για την αρχαία ελληνική θρησκεία αναφερόμαστε σε μια θρησκεία τελετουργική, όχι δομημένη γύρω από ένα σώμα δογμάτων, αλλά γύρω από ένα σύστημα πάνω στο οποίο κτίζεται η ανθρώπινη κοινωνία και οι σχέσεις της με το σύμπαν που την περιβάλλει. Ωστόσο, στην αρχαία Ελλάδα η θρησκεία δεν έγινε ποτέ ένας απλός κώδικας ηθικών κανόνων. Μέσω της πιστής τήρησης των τελετουργιών εξασφαλίζονται η διατήρηση της παράδοσης και η συνοχή της κοινότητας, χωρίς να προϋποτίθεται η τυφλή πίστη σε μια θεολογική θεωρία. Όλη σχεδόν η καθημερινή ζωή διαποτιζεται από δοξασίες που διαιωνίζονται. Η ελληνική πολυθεϊστική θρησκεία, εξάλλου, χαρακτηρίζεται από ένα γενικότερο συντηρητισμό, εφόσον είχε την τάση να διασφαλίζει τη συνέχιση ορισμένων λατρειών, ακόμη κι όταν αυτές είχαν απολέσει την απήχησή τους στον κόσμο. Προκειμένου να ανασυνθέσουμε το τυπικό και την αλληλουχία των πράξεων των εορτών της πολιτικής κοινότητας στα πλαίσια των πόλεων – κρατών διαθέσιμες πληροφορίες βρίσκουμε σε μια πλειάδα πηγών, όπως είναι τα σωζόμενα

κείμενα της αρχαίας ελληνικής γραμματείας, οι εικονογραφικές και επιγραφικές μαρτυρίες, τα αρχαιολογικά ευρήματα, τα ημερολόγια θυσιών των δήμων, οι ζωγραφικές και γλυπτικές αναπαραστάσεις, οι φιλοσοφικές πραγματείες ή ακόμα και κείμενα από τους Πατέρες της Εκκλησίας (όπως πληροφορίες σχετικές με τα Ελευσίνια Μυστήρια που βασίζονται στα λεγόμενα ανθρώπων που, πριν γίνουν Χριστιανοί, είχαν μνηθεί στα μυστήρια).

Εάν σταθούμε στο σύστημα λατρειών της Αθήνας μπορούμε να παρατηρήσουμε πως ένα οργανωμένο σύστημα δημόσιων λατρειών ανταποκρίνεται στις λειτουργίες της πόλης, συνιστώντας τον πυρήνα της ζωής της. Κάθε πόλη καθιέρωνε προς τιμήν των θεών γιορτές και λατρευτικές τελετές, ενώ πολύ διαδεδομένη ήταν και η πίστη πως τα λείψανα των ηρώων μπορούσαν να σώζουν τις πόλεις που τα κατείχαν και τα τιμούσαν. Η διάρθρωση του ημερολογίου, μάλιστα, ταυτιζόταν με τη διαδοχή των εορτών και το θρησκευτικό ημερολόγιο μιας πόλης αποτελούσε στοιχείο της τοπικής της θρησκείας. Οι εορτές τελούνταν σε σταθερές ημερομηνίες, κατανεμημένες σε ολόκληρο το έτος, ενώ στην Αθήνα, όπου το ημερολόγιο διαιρούνταν σε δώδεκα σεληνιακούς μήνες (με την προσθήκη, κατά διαστήματα, ενός εμβόλιμου μήνα, ώστε να καλυφθεί το κενό που προέκυπτε ανάμεσα στον κύκλο της Σελήνης κι εκείνον του Ήλιου), επαναλαμβάνονταν την ίδια ημερομηνία κάθε χρόνο. Η σχέση μεταξύ του ημερολογίου και των εορτών φαίνεται από το γεγονός πως τα ονόματα των μηνών είναι παράγωγα του ονόματος κάποιου θεού ή κάποιας εορτής που γινόταν μέσα στο μήνα, αν και αξίζει να σταθούμε σε μια αθηναϊκή ιδιαιτερότητα, αφού κανένας μήνας δεν έχει όνομα σχετικό με εορτή αυτής της πόλης. Η σύνδεση πολιτικού και θρησκευτικού ημερολογίου συνάγεται και από το ότι αυτό των αθηναϊκών εορτών χρονολογείται στην εποχή του Σόλωνα και είναι μέρος των νόμων που αποδίδονται σε αυτόν.

Η θρησκεία εξωραίζει και διαμορφώνει όλες τις ουσιαστικές μορφές της κοινότητας, καθώς μέλος αυτής θεωρείται εκείνος που συμμετέχει στη λατρεία, ξεκινώντας από το επίπεδο του οίκου (ιδιωτικές λατρείες) και φτάνοντας έως το επίπεδο του δήμου, ο οποίος έχει τη δική του λατρευτική ζωή, βασιζόμενη στα ημερολόγια των λατρειών. Αν και οι δημόσιες θυσίες στη διάρκεια των θρησκευτικών εορτών

προσφέρουν στους πολίτες την ευκαιρία κατανάλωσης κρέατος, ανανέωσης της συνθήκης ανάμεσα σε αυτούς και στους θεούς που προστατεύουν την πόλη τους, εξασφάλισης της τάξης και της ευημερίας που απολαμβάνουν, παρουσίας σε μια σειρά θεαμάτων, μέσω των οποίων ανανεώνονται οι δεσμοί μεταξύ τους, ωστόσο από την άλλη πλευρά μπορούν να θεωρηθούν και ως αντίποδας της καθημερινότητας.

Υπήρχαν, λοιπόν, τοπικές εορτές που αφορούσαν την οικογένεια και τις γιόρταζαν αποκλειστικά οι γυναίκες (Σκίρα, Θεσμοφορία, Αδώνια). Πολλά στοιχεία της ελληνικής θρησκείας προέρχονταν από την ανάγκη εξασφάλισης γονιμότητας της σοδειάς, των ζώων ή ακόμα και των ανθρώπων κι ως εκ τούτου οι αγρότες διεκδικούσαν πέρα από τη συμμετοχή στα πολιτικά πράγματα και την αναγνώριση από το κράτος διάφορων οικογενειακών λατρειών με αποτέλεσμα στην κλασική Αθήνα οι πολίτες να ενώνονται σε μια κοινή ευθυμία μέσα στο πλαίσιο των θεσμοθετημένων εορτών προς τιμήν ηρώων και θεών. Σημαντικό ρόλο σε αυτή τη μεταξύ τους επικοινωνία μέσω των εορτών διαδραματίζει το θέατρο. Στις γιορτές τις αφιερωμένες στο Διόνυσο καταργούνται τα όρια ανάμεσα στα άτομα, τις οικογένειες, τις τάξεις, την κοινωνία, τη φύση: χοροί, μέθη, σαρκασμοί και μεταμφιέσεις στηρίζουν αυτή την αντιστροφή των ρόλων και την αλλαγή της όψης των ανθρώπων που δανείζονται ζωόμορφα χαρακτηριστικά. Η σύγχυση των έμφυλων ρόλων και η ανατροπή του καθιερωμένου παρατηρείται ακόμα και σε εκδηλώσεις σχετικές με το γάμο, ενώ δεν θα πρέπει να παραβλέψουμε και την αμφίσημη σχέση που διαμορφώνεται με τους δούλους, οι οποίοι αν και αποκλείονται, κατά καιρούς, από τη λατρεία, ωστόσο την ημέρα των Χοών, στη διάρκεια των Ανθεστηριών, μετέχουν στις εορταστικές διαδικασίες. Παρομοίως, αν και σε σπάνιες περιπτώσεις, ελεύθεροι πολίτες υποχρεούνται, κατά την ιεροτελεστία, να αναλάβουν κατώτερες υπηρεσίες. Καθώς μέσω των γιορτών, οι οποίες είναι σημαντικές από πολιτική και θρησκευτική σκοπιά, οι πολίτες επικοινωνούν με τους θεούς, αρκετές από αυτές κηρύσσονταν ως επίσημες αργίες για τα δικαστήρια και τα σχολεία, ενώ κατά το χρονικό διάστημα διεξαγωγής τους κηρυσσόταν εκεχειρία ανάμεσα στους εμπόλεμους. Οι δε Πυθαγόρειοι και Ορφικοί, διαμέσου των διαφορετικών αντιλήψεών τους, επιχειρούν να αποκοπούν

από κάθε είδους «πολιτική» ζωή, εφόσον αυτή προϋπέθετε συμμετοχή στα στάδια της εορτής.

Μια άλλη διάκριση στην οποία μπορούμε να προβούμε είναι αυτή ανάμεσα σε δημοτελείς και δημοτικές εορτές. Στις πρώτες υπεύθυνος φορέας για την οργάνωσή τους θεωρούνταν το σύνολο της πόλης, ενώ στις δεύτερες τα απαραίτητα για την διεξαγωγή τους έξοδα αναλάμβαναν οι δημότες. Η πόλη αναλάμβανε τα έξοδα των θυσιών είτε απευθείας είτε ορίζοντας πλούσιους πολίτες που επιφορτίζονταν με τις δαπάνες του συμποσίου που ακολουθούσε (εοτίαση). Οι εορτές, λοιπόν, συνδέονταν με διάφορες λειτουργίες της πόλης, κάτι που φαίνεται και από τους δραματικούς αγώνες στα πλαίσια των Μεγάλων Διονυσίων, όπου οι χορηγοί που αναλάμβαναν τα έξοδα προετοιμασίας όλου του θεάματος ορίζονταν από την πόλη. Αυτή, άλλωστε, ήταν υπεύθυνη για την καταβολή των «θεωρικών», του ποσού που αντιστοιχούσε στο αντίτιμο του εισιτηρίου για την παρακολούθηση των θεατρικών παραστάσεων. Το κράτος οργανώνει και ελέγχει όλες τις θρησκευτικές δραστηριότητες, κρατώντας ένα σημαντικό μέρος από τον προϋπολογισμό του, για να τιμά τους θεούς του. Κατά τη διάρκεια των εορτών οι θεοί επιζητούν την επιβεβαίωση της συλλογικής προσωπικότητας της πόλης, κάτι που επιτυγχάνεται μέσω της συμμετοχής όλων των πολιτών από την παιδική τους ηλικία στη λατρεία. Οι γιορτές ήταν μια ευκαιρία συνάντησης για τους πολίτες, ώστε κατά τις θυσίες να εξοικειώνονται και να γνωρίζονται μεταξύ τους. Η λέξη πανήγυρις έχει, άλλωστε, διπλή σημασία: θρησκευτική εορτή και εμποροπανήγυρις, εφόσον η πρακτική των τελετουργιών είναι συμμετοχή σε μια ιερή διαδικασία, της οποίας βασικό γεγονός είναι η θυσία ζώου με τους δύο πόλους της, την αιματοχυσία και το γεύμα.

Σκοπός των εορτών είναι η αποκατάσταση της επικοινωνίας μεταξύ ανθρώπων και θεών. Οι κορυφαίες στιγμές της γιορτής είναι η πομπή, τα άσματα, η θυσία, η προσευχή, το γεύμα και οι ετήσιοι αγώνες ή εκδηλώσεις που έπονται. Η πομπή διασχίζει την πόλη, ακολουθώντας συγκεκριμένη

διαδρομή, για να καταλήξει στο ιερό της θεότητας που λατρεύεται· διασχίζοντας δε τα σημαντικότερα σημεία της πόλης (όπως στα Μεγάλα Παναθήναια τον Κεραμεικό και την αγορά, το κέντρο της πολιτικής ζωής, για να φθάσει στην Ακρόπολη) επιτρέπει στην πόλη να επιδείξει τη χωροταξική της ενότητα, όπως κι εκείνη του πολυποίκιλου πληθυσμού της, ενώ επιπλέον της δίνει την ευκαιρία να προβάλλει την ιεραρχία της πολιτικής της οργάνωσης. Η Αθήνα, στη διάρκεια των Μεγάλων Παναθηναίων, μέσω της παρέλασης, που συγκέντρωνε πολίτες και ξένους (νεαρούς οπλίτες και ιππείς, ηλικιωμένους πολίτες, θυγατέρες πολιτών, μετοίκους, μη ελεύθερους κατοίκους της Αττικής, ξένους από τις συμμαχικές πόλεις) μπορούσε να εξασφαλίσει το κύρος της, παρουσιάζοντας την αίγλη και την ενότητά της τόσο ενώπιον των ιδίων των πολιτών της όσο και μπροστά στις συμμαχικές της ελληνικές πόλεις, που παρίσταντο δι' αντιπροσώπων. Η πομπή δε των Μεγάλων Διονυσίων λειτουργούσε ως επιβεβαίωση της ιερότητας ορισμένων χώρων, απ' όπου περνούσαν οι πιστοί, ως συμβολική ανακατάληψη της πόλης από την κοινότητα και επομένως ως μια μέθοδος επανεγγραφής της λατρευτικής πρακτικής στο χώρο της πολιτικής.

Η θυσία, όμως, που συνίστατο σε μια αλληλουχία πράξεων, αποτελεί το μέσον για να εκφραστούν, στο συλλογικό επίπεδο της πόλης, οι δεσμοί που συσπειρώνουν τους πολίτες και η επικοινωνία με τον κόσμο των θεών, των οποίων η σύμφωνη γνώμη νομιμοποιεί και εξασφαλίζει τη λειτουργία της ανθρώπινης κοινότητας. Μέσω των σταδίων της θυσίας (εξαγνισμός, σφαγιασμός, γδάρσιμο, διανομή του θύματος στους πολίτες ανάλογα με την αξία και τις τιμές που αυτοί απολαμβάνουν) επιχειρείται να αναδειχθεί η ισότητα που απολαμβάνουν όλοι οι πολίτες απέναντι στο νόμο και το γεγονός πως η πόλη ορίζεται ως μια θυσιαστική κοινότητα που αποτελείται από το σύνολο των πολιτών. Αυτή η μορφή θυσίας με αιματοχυσία, που διαφοροποιείται από το ολοκαύτωμα (όπου το σώμα του θυσιασθέντος ζώου αφιερώνεται στο θεό και κατατρώγεται από τα πυρά) και από

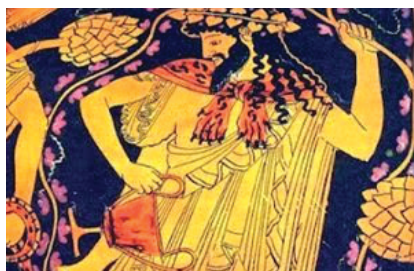
άλλες πρακτικές ενταγμένες στους κύκλους των αρέσεων (Ορφικοί, Πυθαγόρειοι, ωμοφαγία των ακολούθων του Διονύσου) υπάγεται στο πλαίσιο μιας επίσημης τελετής, όπου παρίστανται οι θεοί· έχει, όμως, και μια άλλη όψη, την τελετουργική παρασκευή της τροφής που βρίσκεται ενταγμένη στη ζωή της κοινότητας: οι διάφοροι τρόποι μαγειρέματος των κομματιών του θυσιασθέντος ζώου και η διανομή που γίνεται ανάμεσα σε θεούς και ανθρώπους, προσδιορίζουν τη θέση του Έλληνα σε σχέση με τους θεούς. Το κοινό γεύμα, το οποίο ακολουθούσε, συμβόλιζε την επικοινωνία με το θεό, καθώς τρώγοντας το εξαγνισμένο σώμα του ζώου θεωρούσαν ότι η ζωή και η δύναμη του θεού μεταφερόταν σε αυτούς. Επρόκειτο για ένα είδος θείας κοινωνίας που τόνιζε την ενότητα των μελών της κοινότητας και τις σχέσεις «δούναι και λαβείν» που σχηματίζονταν ανάμεσα στην ανθρώπινη κοινότητα και εκείνη των θεών, εφόσον ο καπνός που υψωνόταν από την πυρά και κατευθυνόταν προς τον ουρανό θεωρούνταν τροφή των θεών και μέσο επικοινωνίας ανάμεσα σε αυτούς και τους πιστούς.

Η συγκέντρωση εντός του άστεως πληθυσμών της υπαίθρου για τον εορτασμό διατρανώνει τον ενοποιητικό ρόλο που αυτός διαδραματίζει, ενώ στην Αθήνα στο β' μισό του 5ου αιώνα π.Χ. η συσσώρευση μεγάλου πληθυσμού στο άστυ και στον Πειραιά, εξαιτίας του Πελοποννησιακού πολέμου, είχε επιπτώσεις στο χαρακτήρα της θρησκευτικής ζωής της πόλης ως προς την παραδοσιακή σύνθεση των εορτών, καθώς πλέον τονώθηκε το ενδιαφέρον για καινούριες θεότητες, λιγότερο δεμένες με την αττική γη. Σε ορισμένες περιπτώσεις αναπόσπαστο μέρος των εορταστικών εκδηλώσεων ήταν και αθλητικοί, μουσικοί ή δραματικοί διαγωνισμοί που προωθούσαν τον συναγωνισμό και την άμιλλα μεταξύ των συμμετεχόντων, εκπαίδευαν, αλλά και προετοίμαζαν τους νέους, ώστε να εισέλθουν στο σώμα των πολιτών. Στο τέλος αυτών των αγώνων δίνονταν βραβεία σε όσους διακρίνονταν (με εμφανή το συσχετισμό τους με τη θρησκευτική πίστη), ενώ είναι χαρακτηριστικό πως στην Αθήνα στους δραματικούς αγώνες στη διάρκεια των Μεγάλων Διονυσίων η πλοκή του θρησκευτικού με το πολιτικό στοιχείο δεν περιορίζεται μόνο στην οργάνωσή τους, αλλά επεκτείνεται και στην επιλογή των θεμάτων και στον τρόπο με τον οποίο οι δημιουργοί τα διαχειρίζονταν. Βρισκόμαστε ενώπιον μιας βαθύτατα παιδευτικής διαδι-

κασίας, καθώς στόχος των ποιητών ήταν να παρουσιάσουν στο κοινό τους δημιουργίες, όπου ο πολιτικός στοχασμός αποτελούσε τμήμα της σκηνικής παρουσίασης των μύθων και των θεών, φανερώνοντας έτσι μια διαφορετική πτυχή των θεμάτων που βρίσκονταν στο επίκεντρο της εκάστοτε πολιτικής διαμάχης της δημοκρατικής πόλης.

Θρησκεία και πολιτική κοινωνία είναι χώροι άμεσης επικοινωνίας στην ελληνική πόλη – κράτος. Η επίσημη λατρεία των θεών θεωρούνταν ζωτικής σημασίας για την κοινωνική τάξη και την πολιτική σταθερότητα. Κάθε πόλη είχε τους δικούς της πολιούχους θεούς και τις δικές της γιορτές, σχηματίζοντας έτσι τη «δική» της πολιτική θρησκεία. Πρόκειται για αυτό που μπορούμε να αποκαλέσουμε επίσημη θρησκεία της πόλης, θεσμό που αποτελεί παρακαταθήκη μιας εξελικτικής διαδικασίας στο διάβα των αιώνων, στη διάρκεια των οποίων οι παλαιοί θεοί απομακρύνθηκαν από την αρχική τους φύση και εξελίχθηκαν σε φρουρούς των πόλεων. Η καθημερινότητα στην πόλη και ο πολιτικός της βίος σχετίζονταν άμεσα με τις θρησκευτικές εορτές που οργανώνονταν από τους αξιωματούχους της. Υπηρεσία προς τους θεούς και πολιτική υπηρεσία συγχέονται και γίνονται βιωματική εμπειρία μέσω της συμμετοχής στις εορτές της πόλης και της ταύτισης της δράσης του πολίτη ως μονάδας στο πλαίσιο συλλογικών δραστηριοτήτων της κοινότητας. Στοιχεία θρησκευτικά ή μέρη θρησκευτικών τελετουργιών, όπως οι θυσίες, οι οίωνοσκοπίες και οι όρκοι, αποτελούν στοιχειώδεις κρίκους της αρμονικής λειτουργίας του δημόσιου βίου. Η τάση των Ορφικών και των Πυθαγορείων να αμφισβητούν τις αιματηρές θυσίες φανερώνει πέρα από την έκφραση της αντίθεσής τους στην κατεστημένη θρησκευτική πρακτική και μια δήλωση από πλευράς τους αναφορικά με την άρνηση συμμετοχής τους στην πολιτική ζωή. Η καθιέρωση δε των θρησκευτικών τελετών αποδιδόταν εμμέσως ή αμέσως σε θεία παρέμβαση, ενώ οποιαδήποτε τυχούσα τροποποίηση των πρακτικών τους επικυρωνόταν μόνο μέσω αυτής. Υπό αυτό το πρίσμα μπορούμε να κατανοήσουμε τη λειτουργία των χρησμών ως μέσων έκφρασης του θείου λόγου.

Αξίζει να αναφέρουμε το σημαίνοντα ρόλο που παίζει η θρησκεία και στο στρατιωτικό τομέα, καθώς τα στρατόπεδα σε καιρό πολέμου γίνονται πεδίο πολλαπλών τελετών: ερμηνεία οίωνων, χρησμοδοτήσεις, θυσίες, παιάνες. Οι

σχέσεις ανάμεσα στις πόλεις, επίσης, φανερώνουν τη σύνδεση θρησκείας και πολιτικής. Οι συνθήκες μεταξύ αυτών επισημαίνονται με όρκους, που έχουν ιερή αξία και συνοδεύονται είτε από οπονδές είτε από θυσίες. Οι όρκοι έχουν καταναγκαστική ισχύ και μέσω της τελετουργίας και της επίκλησης των θεών δημιουργείται βάση συνεννόησης και εμπιστοσύνης. Πολιτική και θρησκεία, εντούτοις, διαπλέκονται στενά και στους αγώνες που γίνονται με αφορμή τις εορταστικές εκδηλώσεις. Το αγωνιστικό πνεύμα που αναπτύχθηκε μέσω αυτών των δραστηριοτήτων στους Έλληνες εκδηλώνεται και στην προσπάθεια διάκρισης του πολίτη στα πλαίσια της πολιτικής ζωής της πόλης, ενώ το θρησκευτικό βίωμα του Έλληνα στη διάρκεια αυτών των εκδηλώσεων συνδέεται με τον αγώνα, δηλαδή την έννοια της άμιλλας, η οποία στοιχειοθετεί τη συμπεριφορά του νικητή και έχει θεϊκή προέλευση. Η διαπλοκή θρησκείας και πολιτικής, ακόμη, φαίνεται και στο επίπεδο ανάληψης αξιωμάτων και άλλων καθηκόντων, κάτι που βλέπουμε στην Αθήνα, όπου οι μέλλοντες άρχοντες εξετάζονται για την καταλληλότητά τους, αποδεικνύοντας ότι διέθεταν πλήρη πολιτικά δικαιώματα όχι μόνο αναφέροντας τους προγόνους τους, αλλά και δηλώνοντας την τοποθεσία των οικογενειακών τους τάφων και των βωμών των ιδιωτικών τους λατρειών, χώρων δηλαδή όπου τα μέλη των οικογενειών τους συναντιόνταν και απέτειναν τιμές σε προγόνους και θεούς.

Στην Αθήνα οι εορτές των Μεγάλων Παναθηναίων και των Μεγάλων Διονυσίων, που απευθύνονταν σε ευρύτερο κοινό πέραν των Αθηναίων πολιτών, εξέλαβαν πολιτικές προεκτάσεις. Η πρώτη έδινε στην πόλη τη δυνατότητα να εκθέσει την ισχύ της στους ξένους και στους συμμάχους

που παρευρίσκονταν στην πόλη, ενώ οι σύμμαχοί της υποχρεώθηκαν σταδιακά να προβούν σε προσφορές προς αυτή (αγελάδα, πανοπλία). Στα δε Μεγάλα Διονύσια, που επιβεβαίωναν τη χωροταξική ενότητα της πόλης, διευθετούνταν επιπλέον ζητήματα που αφορούσαν τις καταβολές του συμμαχικού φόρου. Χαρακτηριστικό της πολιτικής χροιάς της θρησκείας είναι τέλος ότι με την έλευση νέων λατρειών, όπως αυτή της Βενδίδας από τη Θράκη, επιβεβαιώνεται και η ανάγκη της Αθήνας να συσφίξει τις σχέσεις της με άλλες περιοχές του ελλαδικού χώρου, όπως στη συγκεκριμένη περίπτωση με τον βασιλιά της Θράκης, προκειμένου να καλυφθούν οι ανάγκες της πόλης σε σίτο.

Η καθημερινή ζωή στην αρχαία πόλη – κράτος επιηρεάζεται άμεσα από τον θρησκευτικό παράγοντα. Οι εορτές βρίσκονται στο επίκεντρο του δημόσιου βίου, προσφέρουν τέρψη και ευκαιρίες για ξεφάντωμα και διδασχά στους πολίτες, ενώ δεν λείπουν και εκδηλώσεις που απευθύνονται σε ένα ευρύτερο κοινό, κυρίως στα πλαίσια των μεγάλων εορτών. Το ημερολόγιο και η μέτρηση του χρόνου βρίσκονται σε άμεση συνάφεια με το θρησκευτικό αίσθημα μιας πόλης, όπως και με τις πολιτικές δραστηριότητες, παραδόσεις και επιδιώξεις αυτής. Η δημοκρατική Αθήνα μας προσφέρει ορισμένα παραδείγματα, για να συνδέουμε το θρησκευτικό με το πολιτικό, ώστε να συμπεράνουμε ότι οι τελετουργίες της αρχαίας ελληνικής θρησκείας προσλαμβάνουν πολιτικό περιεχόμενο και τα διάφορα στάδια των εορτών δίνουν νόημα σε μια σειρά κινήσεων και πρακτικών μέσω των οποίων οι άρχοντες και οι πολίτες μιας πόλης, όπως και η πόλη ως οντότητα, αναζητούν μια οδό αυτοπροσδιορισμού και διασφάλισης της επικοινωνίας τους με τους θεούς.]

Βιβλιογραφία

1. Μπαργιάλας Ν., «Αρχαία Ελληνική Θρησκεία», στο Α. Μήλιος κ.α., *Δημόσιος και Ιδιωτικός Βίος στην Ελλάδα, Πάτρα, ΕΑΠ, 2000.*
2. Παπαχατζής Ν., «Η θρησκεία των κλασικών χρόνων», στο Γεώργιος Χριστόπουλος (διευθ.), *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους: Κλασικός Ελληνισμός, τ. Γ2, Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, 1972, σσ. 248-269.*
3. Πετρόπουλος Δ., «Ο ιδιωτικός βίος των Ελλήνων», στο Γεώργιος Χριστόπουλος (διευθ.), *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους: Αρχαϊκός Ελληνισμός, τ. Β, Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, 1972, σσ. 438-471.*
4. Burkert W., *Αρχαία ελληνική θρησκεία, Αρχαϊκή και Κλασική Εποχή, μτφ. Ν. Π. Μπεζεντάκος, Α. Αβαγιανού, Αθήνα, Καρδαμίτσας, 1993.*
5. Mossi & Schnapp – Gourbeillon, *Επίτομη Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας (2000 – 31 π.Χ.), μτφ. Αντίπα Στεφάνου, Αθήνα, Παπαδήμας, 2008.*
6. Zaidman L. B. – Pantel P. S., *Η θρησκεία στις ελληνικές πόλεις της κλασικής εποχής, μτφ. Κωνσταντίνος Μπούρας, Αθήνα, Πατάκη 2012.*
7. Parke H. W., *Οι εορτές στην αρχαία Αθήνα, Αθήνα, Δαίδαλος – Ι. Ζαχαρόπουλος, 2000.*

*Ο Υπαρχ/κας Σάββας Μανροματίδης είναι απόφοιτος της Σχολής Ιστορίας – Αρχαιολογίας του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.